

Проф. др ЗОРАН ЛАКИЋ, ванредни члан ЦАНУ

РАЗБИЈАЊЕ ИЛИ РАСПАД СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Одговор на питање разбијања или распада Југославије, чији смо свједоци посљедњих година, има дубоке коријене који извиру из времена њеног оснивања 1918. године, па задиру и даље у историјску прошлост народа и земаља од којих је Југославија створена. Идеја југословенства била је онај ујединитељски фактор који је захватио широке просторе, трпећи – како унутрашње, тако, или још више спољне утицаје. С тим у вези се поставља прво питање: Зашто извлачити Јужне Словене или пак само Југословене из снажне скупине осталих словенских народа? Ко то чини, ко то подржава, коме то користи? Мислим да научно није спорно да након реформе језика сви словенски народи имају своје језике. Од српскохрватског језика створена су два посебна језика, а после Дејтона 1995. године озваничен је и бошњачки језик. Да будем још јаснији – само су Словени подијељени по географским појмовима и нити један други од великих европских народа. Они су једноставно Италијани, Французи, Њемци итд.

Под појмом југословенства никада сви нису подразумевали исто. У чему су се то испољавале разлике када су почеле, ко на њима инсистира и зашто? Одговор на ово питање доводи нас до вјерског питања као фактора интеграције, односно дезинтеграције југословенског простора. Како неки историјски процеси трају у недоглед, може ли се претпоставити да су и они утицали на квалитет интеграције и да су још увијек врло јаки?

Без обзира на наведене субјекте, спољног и унутрашњег карактера, као тешкоће које су се испријечиле чину уједињења, до њега је, ипак, дошло 1918. године. Историјска наука је дала свој позитиван суд о овом историјском догађају, што истичемо као битну чињеницу. Речено је да је тиме успјешно реализована дугогодишња борба југосло-

венских народа, упркос отпорима који су долазили споља и изнутра. Другим ријечима, однос снага је ишао у прилог интеграцији југословенског простора. То, наравно, није значило да су нестали са политичке сцене – противници уједињења – унутра и споља.

У првом називу заједничке државе – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца – назирани су се не само проблеми наведених народа, већ исто тако, или још више, и оних ненаведених. Тај национални колорит могао је бити предност, па и богатство нове државе, како се и очекивало на свим странама. А није – врло брзо се то видјело. Почела су сумњичења ко је више добио уједињењем, а ко је више изгубио. Једно реално историјско питање добијало је политички призвук, па се постепено њиме и манипулисало. Пренаглашене сумње су рађале прве кризе – новостворене државе, која је, такође, трпјела и негативне утицаје свијета у окружењу, који је био захваћен великом економском кризом. Заједничка држава је 1928. године доживјела највећу кризу која је најављена убиством посланика у Савезном парламенту. Детаљи везани за овај догађај упућују на неслућену мржњу која је кулминирала за само 10 година заједничког живота. Истовремено они свједоче да се раније ривалске стране нијесу приближавале једна другој, јер нијесу инсистирале на питањима заједничке будућности, већ на нерашчишћеним питањима прошлости, која и данас карактеришу савременом животу и односе у њему, у заједничкој држави и на Балкану, а могуће и у Европи, јер је данас више него икада до сада свијет међузависан, па тако не постоји тачка на планети за коју нијесу, мање или више, заинтересовани сви. У ствари, посматрачи са стране и велике силе, посебно, само су чекали прилику да исправе оно што им је историја, по њиховој оцјени, до тада криво учинила. Наш народ сликовито то назива настојањем да се "исправи крива Дрина", што никоме није пошло за руком. И неће.

О томе како су и колико били затровани српско–хрватски односи говори и овај докуменат из трагичне 1928. године. Користећи се текстом објављеним у часопису "Нова Европа", у броју од 26. 07. 1928. године, илустроваћемо неподношљиву атмосферу која је владала, не само у Савезној скупштини:

"За вас је комплимент рећи да сте ништарија".

"Јесте ли ви предсједник Парламента или чувар стоке?"

"Са свињама се може само њиховим језиком разговарати".

"Ђути ти циганине".

"Вуцибатино једна".

"Лажеш".

Тежина изговорених псовки је увећана чињеницама да нијесу биле упућене "обичним" појединцима, већ изабраним представницима народа.

Цитираћу још и сјећање др Ивана Рибара о овом трагичном догађају:

"Народни посланик Пуниша Рачић, радикал, много се препирао с радићевцима, нарочито с Пернером. На адресу Пунише падале су увреде. Једног дана, погођен лично од Пернера, изађе Пуниша на говорницу, тражећи од Пернера да повуче своју увреду... Не добивши од Пернера задовољштину, извуче Пуниша парабелум из стражњег џепа панталона и упери га у Пернера. Метак погоди Пернера у лијеву страну гуди, и он се сруши под клупу. Тада се дигне Павле Радић, но и овог Пуниша дочека метком и рече: "Тебе баш тражим". Павле се сруши на под. Тада се окрене према Стјепану Радићу... и њега погоди у трбух. У то, с лијеве стране стенографске собе полети Басаричек према Пуниши вичући, али он и овог сравни са земљом... Послије овог ужасног злочина у Скупштини, одвезена су мртва тијела Павла Радића и Басаричека у мртвачницу, а рањени Стјепан Радић, у болницу..."¹

Извињавам се што ћу још који пут у излагању скретати пажњу на још нека позната документа и на познате чињенице, увјерен да су ти дјелови понекад погрешно читани или нијесу ишчитавани – у име идеологије тоталитаризма, од које данас сви бјеже.

Мржњом су, већ, били затровани српско–хрватски односи, од којих је увијек зависила стабилност заједничке државе – тада и за сво вријеме њеног постојања. Хрватско питање је југословенско и могло се рјешавати у заједничкој држави – то примјеђују и истичу истакнути политичари и са једне и са друге стране.

Хрватска заједница, која је као странка настала 1919. године, изјашњавала се за државно јединство и прихватала уједињење 1918. године, сматрајући да усвојена акта о томе чини основу до усвајања новог устава. И поред неких замјерки на начин уређених односа – Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС) поручује 7. новембра 1922. године: "не бојте се за своје српске тековине од нас Хрвата"². Најзад, да наведемо и изјаву Стјепана Радића од априла 1925. године: "Ми нисмо постали монархисти од страха... Ми убудуће нећемо учинити ништа, што би отежало споразум Срба и Хрвата. Срби и Хрвати се толико комплетирају, да морају и ићи заједно..."³. Под насловом *Хрвајии ѝрихвајјају монархију*, лист "Хрватско право" у броју од 6. августа 1925. године пише:

"Ми убудуће нећемо учинити ништа, што би отежало споразум Срба и Хрвата. Срби и Хрвати се толико комплетирају, да морају и

¹ Др Иван Рибар, *Политички записи*, Београд 1948.

² Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918–1984*, Збирка докумената. Београд, 1985, стр. 188.

³ Б. Петрановић, М. Зечевић. н.дј. стр. 207.

ићи заједно. Ако су Срби бољи војсковође и бољи дипломате, ми опет знадемо боље градити цесте и уређивачки школе. Срби су, рецимо, борци, а ми миротворци. Важно је и једно и друго... Зато ми сада и не тражимо ревизије Устава, већ прихватамо гледиште госп. Пашића, нека се Устав проба, на годину, двије, три и више, па нека се онда мијења по народној потреби, ако се покаже да је то потребно.

Ми не постављамо никаквих државно–правних захтјева и не кањимо их постављати..."

И са друге стране, наравно, прокламоване су сличне жеље. Уосталом, у Манифесту регента Александра од 1. децембра 1918. године каже се: "Ја сам у споразуму са вођама и пуномоћницима свих народних странака, српских и хрватских и словеначких, образовао прву нашу државну владу. Као видљив знак нашега братства и потпуне братске солидарности, у тој влади седе и сложњо раде народни прваци – све три вере и сва три имена, представници свих странака и свих покрајина краљевства нам... Потрудимо се да свима, заборавом наших међусобних супротности и напуштањем свих размирица наших, покажемо примјер једнога трезвеног и присебног народа, с којима је имао част и понос да буде храбар ратни друг и лојални савезник."⁴ У Уставу усвојеном 28. јуна 1921. године речено је да је службени језик Краљевине српско–хрватско–словеначки.

И поред све комплексности хрватског питања, српско питање је много шире. У вријеме уједињења 1918. године под тим именом су подразумијевани и народи који су живјели изван Србије. А и сама Србија је била вишенационална. Зато је рјешење овога питања задирало и у питање односа на Балкану. А с обзиром на околност да је Балкан увијек био у зони утицаја макар европских сила – српско питање је постојало и као европско. И садашњи актуелни догађаји на овим просторима оснажују ову тезу.

Колико је спољни фактор усложњавао тај српско–хрватски однос говоре бројна релевантна документа. На то упозорава и докуменат који ћу дјелимично цитирати. Ријеч је о тајној окружници Хрватског народног покрета од 28. августа 1939. године у којој се недвосмислено позива на опструкцију савезних органа уз сљедећу констатацију: "Међународна ситуација иде нам у прилог. Руши се систем Версаја, а Југославија је творевина тог система. Наше ће вођство балансирати између Осовине и демократије. Имамо људе за једно и за друго. Главњо је да се руши Југославија. *При томе нас у велико љомаже катћоличка црква с једне сћране и међународни комунизам с друге сћране. Они су нам барем за сада савезници.* Треба стога да издижемо католичанство

⁴ Б. Петрановић, М. Зечевић, н.дј., стр. 177.

као нешто нашега од вијекова. Треба да показујемо католичанство као главни бранич хрватства. На православље као што и на византинску културу – треба навалјивати и истицати, да су то специјалне српске одлике."⁵

У сваком случају настављене су међусобне свађе унутрашњих политичких снага, наравно, подстицане и изван земље. Услиједила је диктатура од 6. јануара 1929. године, коју је краљ Александар објаснио на сљедећи начин:

"Парламентарни ред и сав наш политички живот добијају све више негативно обележје, од чега Народ и Држава имају за сада само штете. Све корисне установе у нашој Држави, њихов напредак и развитак целокупног нашег народног живота, доведени су тиме у опасност.

Од таквог нездравог политичког стања у земљи страда не само унутарњи живот и напредак, него и сређивање и развијање спољних односа наше Државе, као и јачање нашег угледа и кредита у иностранству...

Жалосни раздори и догађаји у Народној скупштини поколебали су код Народа веру у корисност те установе. Споразуми, па и најобичнији односи између странака и људи, постали су апсолутно немогући.

Уместо да парламентаризам равија и јача дух народног и државног јединства, он – овакав, какав је – почиње да доводи до духовног расула и народног разједињавања...

Чувати јединство народно и целину државну, то је највиши циљ Моје Владавине, а то мора бити и највећи закон за Мене и свакога. То Ми налаже Моја одговорност пред Народом и пред историјом. То Ми налаже љубав према Отаџбини и пијетет према безбројним драгоценим жртвама, које падоше за тај идеал.⁶

У историографији је и данас отворено питање – да ли је то био прави начин да се "земља спасе од дезинтегративне активности странака, ојача изнутра и обезбеди од притиска Италије и других ревизионистичких држава". У југословенској формули јединства гледала се "наднационална категорија". Регионалне и националне странке угрожавале су свеколико државно јединство. У том смислу Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, октобра 1929. године, промијенила је службени назив у Краљевину Југославију. То је могло да буде нова шанса да у њој живе равноправно и они који раније нијесу били ни поменути у званичном називу државе. А за оне већ помињане – могао је то да буде наговјештај да нико неће имати предност. Другим ријечима, та-

⁵ Љубо Бобан, *Споразум Цвејковић – Мачек*, Београд, 1965, стр. 421–424.

⁶ БП – МЗ н.дј., стр. 262.

ква промјена је могла да значи да су се "други народи Југославије ослободили страха од (њене) бројне снаге и политичке превласти" (Срба и Србије). Најзад, и толика промјена могла је да означи и неки нови почетак у смислу да има доста тога заједничког, што је требало његовати и развијати. У сваком случају, промјена имена државе није значила брисање, већ међусобно приближавање свих – путем добре воље, а не присиле. Југославија би тако била земља Југословена, као што је Италија, на примјер, земља Италијана, Шпанија – Шпанаца, Француска – Француза, Њемачка – Њемаца итд. Промјена назива земље, најзад приморала је и тзв. спољни фактор да мијења начин борбе противу њеног идентитета и територијалног интегритета.

Та идеја добровољног југословенства није значила негирање националне самобитности других. А управо је тако политички дискредитовано југословенство, нарочито у литератури оптерећеној идеолошким труњем (квалификацијама). У ствари, није се још историографски темељно изучило. Његови противници су га искључиво по идеолошком основу одбацили квалификујући га неприкривеним хегемонизмом великих на штету малих народа, као да се зна да је хегемонизам насиље и да се у конкретном случају ради о добровољности и доброј вољи. Индикатори те добре воље и општег народног расположења препознатљиви су преко резултата општинских и парламентарних избора, којих није било тако мало у тзв. међуратној Југославији.

На њима су побеђивале странке са југословенским предзнаком, што се лако може закључити из табеларних приказа парламентарних и општинских избора посебно. Припремио сам такве табеларне прегледе од бр. 1. до бр. 5, које дајем као прилог саопштењу, а који илуструју изборе од 1920. до 1938.

Њима нијесу потребни опширнији коментари. Ипак морам нагласити да су и муслиманске странке, иако је тај народ уживао другоразредни положај, гласале за такву југословенску опцију. То се може видјети и на примјеру Санцака који је међу посљедњима ушао у састав заједничке државе и који је доста споро и касно могао да осјети или, пак, примијети предности заједничког живота – из простог разлога што је економска политика запостављала неразвијена подручја у корист развијених, бар је ту историографија сагласна у јединственој оцјени. Најзад, можемо запазити да су политичке странке са републиканским или федералистичким у ствари регионалним предзнаком, трпјеле неуспјехе на свим изборима.

Из више разлога занимљив је однос КПЈ према Југославији и југословенству, односно народа према том дијелу политичког програма КПЈ. Опет ћемо се служити подацима са општинских и парламентарних избора, на којима је КПЈ наступала самостално или у саставу Удружене опозиције. Највише гласова КПЈ је постигла на првим парламентарним и општинским изборима 1920. године. У многим општина-

ма каснијих република била је убједљиви побједник. У Петровцу на Мору – првој комунистичкој општини на Јадрану – КПЈ је држала власт чак и када је била формално забрањена. На парламентарним изборима, те исте 1920. године – КПЈ је била трећа по броју освојених мјеста у Парламенту – укупно 58. Једино су испред ње биле Народна радикална (91 мандат) и Југословенска демократска странка (92 мандата). Тада је КПЈ чврсто стајала на позицијама југословенства, што се видјело и у имену и у програму. Када су услиједили њени другачији ставови о заједничкој држави, њен углед је нагло почео да слаби, а била је стављена ван закона, који је укинут тек у вријеме рата 1941–1945. године. Њен углед је поново почео расти када се вратила свом ранијем ставу о Југославији и југословенству. То се видјело по резултатима општинских избора 1936. и парламентарних 1938. године – када је у саставу Удружене опозиције – опет остварила изборне резултате. На парламентарним изборима 11. децембра 1938. године, који су били и посљедњи у Краљевини Југославији, освојено је 67 мандата, од укупно 379. Борба против фашизма – који је на крају крајева укинуо прву Југославију – значила је нову афирмацију КПЈ и њеног става о Југославији и југословенству. У својим програмским документима она се енергично супротставља разбијању Југославије, за коју је Хитлер говорио да је та земља извршила самоубиство и да више не постоји на политичкој карти Европе. Напротив, КПЈ енергично истиче да ће се борити за сваки педаљ њене привремено окупиране земље и да не признаје комадање њене територије.

У току народноослободилачког рата 1941–1945. године лансирала је максиму о братству–јединству, што је у ствари значило партизанско југословенство. И овдје је била ријеч о доброј вољи, а не о присили. Партизанске јединице настајале су по основу добровољности, а не по основу мобилизације. Биле су састављене од припадника свих њених народа, чак и од националних мањина. Њихова борбена активност, захватала је читаво подручје разбијене Југославије, коју је обнављала дио по дио. Ради комплетирања слике политичког стања у окупираној Југославији ваља рећи да се за обнову Југославије декларисао и један други покрет – Краљева војска у отаџбини. Сви остали су били на позицијама антијугословенства, а то значи сепаратизма. Подијелили су судбину поражених снага у II свјетском рату.

Обнављање Југославије у рату 1941–1945. године остварено је уз помоћ спољњег фактора, нарочито СССР–а, премда су и други дали значајан допринос. Једино су САД имале резерву у погледу будућности обновљене Југославије. Нудиле су и друга рјешења, која се са данашње дистанце јасније сагледавају. У сваком случају Хитлерова пријетња да та држава више не постоји на политичкој карти Европе пала је у воду, а Југославија је наставила свој живот у знатно измијењеним условима. Монархија је отишла у прошлост, а на сцену је ступила Ре-

публика. Обновљену Југославију, дакле, требали су и њени народи, али и спољни фактор. Нећемо се више задржавати на овом битном питању, јер је историографија дала прихватљив одговор.

КПЈ је на првим послеријатним изборима однијела убједљиву побједу над свим својим противницима, и посебно онима који су разбијали Југославију у рату 1941–1945. године. Такав успјех никада више није поновила. Напротив, како је упадала у национализам и заборављала на свој југословенски компас, постајала је све више инструментом спољњег фактора, који је упорно настојао да поразе у I и II свјетском рату – претвори у своју побједу. Као таква, КПЈ, односно СКЈ, у међувремену је промијенила своје име, све више је губила повјерење народа и изгубила је посљедње изборе у свим републикама претходне ште-сточлане федерације, изузев у Србији и Црној Гори –које су је створиле, биле јој вјерне за сво вријеме њеног трајања и очувале је као Савезну Републику Југославију – садашњу двочлану федерацију.

Послеријатна или тзв. друга Југославија била је трн у оку својих унутрашњих и спољних непријатеља. Нарочито посљедњих година, спољни фактор је уложио доста напора да спријечи или макар успори међусобно зближавање њених народа – пропагирајући "да су православни привржени – мајци Русији", католици – Ватикану а Муслимани – Турској и исламском фундаментализму. Католичка црква са Ватиканом на челу сулудо је била заплашена зближавањем Срба и Хрвата, од чијих односа је, како смо већ истакли, у многоме зависила стабилност сваке Југославије. Бројна документа говоре да је завладао страх Ватикана "да ће хрватски народ нестати, претвориће се у Југословене, ако ми то не спријечимо... Вјера која нас је дијелила од Срба – нестаје. Ње више нема. У школама их уче да смо ми и Срби један народ. Они се међусобно жене. Разлике се губе. Срби и Хрвати ће се стопити, претворити у један народ."⁷

Јединство и стабилност земље од 80–тих година угрожавају тајне стране службе, које вршљају по земљи уздуж и попрјекко. Сазнаје се и саопштава са званичног мјеста да се, на примјер, у годишњем буџету америчке обавјештајне службе ангажује 100–300 милиона долара за дестабилизацију тадашње Југославије. У тајним инструкцијама службе сигурности се упозорава на опасност ако би се сазнало "да нам обуку воде њемачки инструктори за терористичка дејства... То неће ни Хрвати моћи прогутати а камоли Срби". У документу се даље каже: "Треба тотално све покрити а све провјеравати познатом методом сијања сумње у свакога и све. Тим методом се најлакше створи алиби

⁷ Др Зоран Лакић, *Историја и историјографија*, II издање Обод, Цетиње 1997, стр, 20.

да се свако може привести на информативни разговор и припремити терен за хапшење." Том и таквом послу треба усмјерити и "госпуду Албанце које више не бисмо плаћали да само леже. Битно је једино да што мање гину Хрвати, а Срби и Албанци нека се кољу."⁸

Дотадашњи прикривени деструктивни рад – све више је обављан јавно. Након уједињења Њемачке и распада СССР–а још отвореније се ради противу Југославије. Тако велика на малом Балкану приказивана је као вјештачка творевина и "тамница народа" – термином који је одавно означавао стање у једној другој држави, чији су заточеници били управо неки народи Југославије и која се упорно борила противу стварања било какве Југославије. Нападана је за наводно ускраћивање права мањинама, иако су она одговарала европским стандардима и усвојеним документима ОУН. Ове оптужбе су и данас у жижи свјетске јавности –када је ријеч о Косову и Метохији, иако је тако у вријеме стварања прве Југославије однос Албанаца и неалбанаца био готово 50%:50% а данас је 90%:90% у корист албанске мањине. Никога не занима ни како се мијењала национална структура у неким дјеловима Хрватске, иако је познато да је у вријеме II свјетског рата тамо извршен геноцид над Јеврејима, Србима и Циганима. Те и такве историјске чињенице занемарене су у документима ОУН, чија важност почиње даном њиховог усвајања. Ове примјере истичемо ради илустрације како је Југославија постала предметом медијске пропаганде као земља наводног српског хегемонизма. У сваком случају занимљиво би било припремити зборник докумената о таквој медијској кампањи –како би се лакше уочиле снаге које су оцјењивале да Европи више није потребна Југославија и да је треба разбити ударцима споља и подривањем изнутра.

Историографија је анализирали понашање великих по свим питањима познате југо–кризе која се изродила у рат 1991–1995. године. Објављене су студије, зборници грађе, мемоарска и друга казивања свих чланова посљедњег Предсједништва СФР Југославије. Знано је, такође, како су наоружаване снаге сепаратизма и којим путем је допремано огромно наоружање. Највећи конвоји су стизали преко лука Сплит, Ријека и Плоче. Неки конвоји су имали чак 60 камиона. Забиљежено је дотурање оружја и преко Загреба, "као део њихове хитне 'хуманитарне' помоћи". "Добровољци", у ствари плаћеници, долазили су из неких европских земаља, али и из Ирана, Турске, Пакистана и Авганистана.

Објављена су документа и о држању Европске заједнице (Уније), САД, Русије, Њемачке. Европски парламент не противи се сецесији, а

⁸ В. књигу Д. Вилић – Б. Тодоровић, *Разбијање Југославије 1990–1992*, Београд 1995.

Њемачка ради одлучно у корист отцијепљених бивших југословенских република. САД тражи да се прекину оружане акције, а СССР сугерира смиривање напете ситуације. Најзад Католичка црква ликује, а њен "Глас концила" упозорава да је илузорно радити на обнови било какве Југославије. И исламски фундаменталисти инсистирају да нико не омета разбијање Југославије. Такав је био однос према једној сувереној држави, а да нико није хтио да чује вољу њених грађана, макар је и не одобравао. Као да су заборављене оне снажне ријечи дивљења за дугогодишњу ослободилачку борбу њених народа кроз читав 19. вијек и значајан допирнос побједи прогресивних снага у I и II свјетском рату. Остаје, дакле, као неизбјежна чињеница да је у рату 1991–1995. године Југославија као шесточлана федерација престала да постоји и да су на њеном интегралном простору међународно признатог субјекта – настале неке нове државе које никада до тада нијесу постојале и биле фактором – међународне државе и права. На жалост, није то био ни први, ни последњи пут, да велике силе кроје доламу малих држава и народа.

Наведени подаци, анализе и повремена закључивања само о неким отвореним питањима – пружају могућност да се поставе два крупна питања – једно је врло прецизно и конкретно и друго више уопштено:

Прво је питање постављено у наслову саопштења: разбијање или распад СФР Југославије.

Друго питање, које можда произлази из првога, ако желимо да га учинимо конкретнијим: Колико су кроз историју мали били и могли бити господари своје будућности; када су, гдје и у којим историјским приликама могли бити кројачи своје доламе?

Теза о распаду Југославије у први план ставља такозвана питања унутрашњих односа њених народа и њених дјелова, дакле оних често невидљивих нити које су је везале и од ње чиниле 80 година једну државну цјелину. Није, дакле, ријеч о називу државе; он се често мијењао а држава је настављала свој живот. Да се подсетимо – прво смо били Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, затим Краљевина Југославија, па редом – Демократска Федеративна Југославија, Федеративна Народна Република Југославија. Социјалистичка Федеративна Република Југославија и најзад Савезна Република Југославија, али увијек Југославија. Те честе промјене назива су историографски објашњене. Дужи је и садржајнији – историјски богатији – наш пут био за тих 80 година, него код других, макар трајао вјекovima. Но и поред тога отвара се питање – Да ли југословенство, ма како било формулисано – гуши оно национално, регионално, па и завичајно? Одговор мора поћи од битне чињенице – да ли је ријеч или о присили или о доброј вољи. Конкретније речено, зашто је у једном историјском тренутку, усудио бих се рећи у времену њеног највећег процвата, Југославија

имала два милиона Југословена број који је стално опадао да би данас био сведен само на симболику. И зашто Југословени нијесу никада били третирани као народ, па самим тим нијесу били равноправни ни у чему са осталим народима који су творили Југославију.

Ако је извориште југо–кризе био спољни фактор, као што се могло и може назирати, што је историјска дистанца већа од тих догађаја, ако су мали народи и државе сувише ријетко кројили себи доламу, онда никакви историјски рецепти нијесу могли спасити Југославију од снажних удараца спољњег фактора. Морам подсјетити на визионарску мисао нашег најпознатијег историчара академика Милорада Екмечића, изречену прије 10–15 година, да је Југославију створила Европа 1918. године јер јој је требала и да ће је та иста Европа разбити када јој више не буде требала. И сам М. Екмечић и наша историографија детаљно су одговорили на питање: зашто је Југославија била потребна Европи након I свјетског рата, да буде брана од реваншизма поражених у I свјетском рату са Запада и пријетеће опасности од међународног комунизма са Истока. Оба задатка је успјешно извршавала на задовољство те исте Европе. Краљевина Југославија је била посљедња европска земља која је признала СССР. Нешто слично се дешавало и након II свјетског рата; остаје да се исто тако детаљно изучи зашто јој сада није потребна. Има претпоставки да је Југославија одиграла улогу тројанског коња у рушењу свјетског социјализма лансирајући свој модел самоуправног социјализма – много хваљеног на Западу, а данас сасвим заборављеног. И у историјским читанкама су на једном мјесту скупљене и објављене те оде југословенском самоуправном социјализму – од истакнутих личности ондашњег политичког живота са Запада, као што су, на примјер, генерални секретар Лабуристичке партије Енглеске, предсједник Бундестага Западне Њемачке, генерални секретар индијског конгреса Тредуниона, секретар Генералне конференције рада Италије, па чак и неки научни сарадници универзитета у Европи.⁹

Овом важном податку додаћемо и још један: 1985. године један енглески научник је наговјестио разбијање Југославије, означавајући као почетак 1991. годину. Неколико година прије тога (1989) на сусрету Кол – Горбачов дошло је до договора да се фифти–фифти зоне утицаја на Југославију из Јалте претворе у географску појелу по истим линијама. О томе су писали прво румунски а затим и наши публицисти. У то исто вријеме њемачки канцелар Кол је јавно саопштио потпуно супротан став о судбини Југославије: "Док ја постојим, док сам ја канцелар, никада нећу дозволити да Њемачка води политику

⁹З. Лакић – М. Старовлах, *Историјска чијанка*, Подгорица, 1996, стр. 219–221.

растурања Југославије. У то будите сигурни и увијек се на мене можете ослонити".

Њемачки историчар, проф. др Ролф Леоман из Дрездена је категоричан да је "Запад био сагласан око распада Југославије" и да је "у том смислу предњачила Њемачка". Његов колега Ерих Шмит у својој књизи "Рат у сјенци" пише "да је почев од 60-тих година њемачка служба државне безбједности радила на разбијању Југославије... и да је по њеним сугестијама смењен Александар Ранковић. Циљ његовог смењивања био је децентрализовање југословенске УДБЕ, чије су компетенције пренесене на републике, а што је омогућило да Хрвати поставе националистички кадар на високе државне и политичке положаје".¹⁰ При томе помиње и Стеву Крајачића и још неколицину – закључује проф. Леоман.¹¹

Од рата за независност САД лансирана је, рекао бих, здрава доктрина Америка – Американцима. Чак по цијену најжешћих ратних конфронтација. Што се, пак, Балкана тиче, како смо то већ истакли, одавно су ти исти велики лансирани тезу да је то "ничија земља", да је "буре барута" и због тога да су му потребни "миротворци", чије услуге, у ствари, и називамо правим именом – спољним фактором који настоји да свакога "дисциплинира" ко не прихвата критеријуме новог свјетског поретка.

Најзад да кажемо да сви свјетски простори иду ка интеграцији. Једино се то ускраћује Балкану и Југославији. Очекивану измјену оваквог односа спољног фактора можда најављују идеје о некаквој Еврославији, која би ипак била нека врста интеграције простора који се називао Југославијом као шесточланом федерацијом. А што се СР Југославије тиче и њеног мјеста у међународној заједници, није неважан податак да у ОУН није укинута, већ упражњено њено мјесто са истакнутим државним амблемима.

¹⁰ Милорад Ђукановић, *Пуџеви искушења*, Никшић, 1998, стр. 114

¹¹ Историјски записи – Подгорица бр. 2/1996.

Табела 1.

РЕЗУЛТАТИ ИЗБОРА ЗА УСТАВОТВОРНУ
СКУПШТИНУ 28. НОВЕМБРА 1920.*

Ред. број	Назив странке (групе)	Број гласова	% према укупном броју	Број мандата	% према укупном броју
1.	Народна радикална	284.375	17,7	91	21,2
2.	Хрв. Пучка Сељачка странка	230.590	14,3	50	11,9
3.	Југосл. демократска	319.448	19,7	92	22,3
4.	Комунистичка	198.736	12,4	58	13,9
5.	Социјал-демократска	46.792	2,9	10	2,4
6.	Народно-социјалистичка	6.186	0,4	2	0,5
7.	Савез земљорадника и самостална кметијска	151.603	9,5	39	9,4
8.	Словенска људска стр.	58.971	3,7	14	3,3
9.	Хрватска пучка и Буњевачко шокачка	52.333	3,3	13	2,7
10.	Југосл. муслиманска организ.	110.895	6,9	24	5,7
11.	Хрватска тежачка (Народни клуб)	38.400	2,4	7	1,7
12.	Национално турска организац. (Џемијет)	30.029	1,9	8	1,9
13.	Хрватска заједница	25.867	1,6	4	1,0
14.	Хрват. странка права	10.880	0,7	2	0,5
15.	Српска народна организација (Чокорило)	6.215	0,4	—	—
16.	Либерална странка	5.061	0,3	1	0,2
17.	Прекомурска господ.организ.	1.960	0,1	—	—
18.	Чешка странка	704	0,0	—	—
19.	Независна, муслим.странка	449	0,0	—	—
20.	Муслиманска народна странка	306	0,0	0,0	--
21.	Републиканска странка	18.136	1,1	3	0,7
22.	Ратничка странка	2.484	0,2	—	—
23.	Изванстраначка листа (Трумбић)	6.581	0,4	1	0,2
Скупа		1.607,265	100,0	419	100,0

* Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну скупштину 28. XI 1920, Народна скупштина Краљевине СХС, Београд, 1921.

Табела 2.

ГЛАСОВИ ПОЈЕДИНИХ СТРАНАКА ДОБИЈЕНИ НА ИЗБОРИМА 1920, 1923, 1925. и 1927. ГОДИНЕ*

Stranka (grupa)	28. XI 1920.		18. III 1923.		8. II 1925.		11. IX 1927.	
	apsolutni broj	%	apsolutni broj	%	apsolutni broj	%	apsolutni broj	%
Narodna radikalna	284.575	17,7	579.955	25,6	834.892	25,6	742.111	31,9
Demokratska	319.448	19,9	402.317	18,5	286.884	11,8	386.656	16,6
Samostalnih demokrata	—	—	—	—	224.483	9,2	204.350	8,8
Hrvatska republikanska seljačka	230.590	14,3	473.733	21,8	546.430	22,4	368.320	15,8
Ostale hrvatske stranke	75.147	4,7	32.398	1,5	5.274	0,2	50.470	2,2
Samostojna kmetijska i Srpska federalistička	33.010	2,1	19.584	0,9	21.205	0,9	15.605	0,7
Jugosl. pučka i Bu-njevačko-šokačka	111.304	6,9	139.171	6,4	124.281	5,1	139.011	6,0
Muslimanske stranke	141.679	3,8	197.716	9,1	152.097	6,2	129.676	5,6
Savez zemljoradnika	118.593	7,4	153.579	7,0	110.287	4,5	147.822	6,4
Komunistička (Ne-zavisna radnička stranka)	198.736	12,4	24.321	1,1	17.383	0,7	43.114	1,8
Socijaldemokratska	46.792	2,9	48.337	2,2	23.469	1,0	24.102	1,0
Jugoslavenska re-publikanska	18.136	1,1	18.941	0,9	20.773	0,9	6.122	0,2
Srpska stranka	6.215	0,4	15.236	0,7	5.641	0,2	2.148	0,1
Stranke nacionalnih manjina	704	0,0	50.485	2,3	56.231	2,3	58.042	2,5
Manje regionalne stranke	13.207	0,8	15.541	0,7	4.616	0,2	326	0,0
Bez stranačkog obilježja	9.065	0,6	9.737	0,4	3.651	0,1	6.201	3,3
Kraljevina S H S	1.607.201	100,0	2.177.051	100,0	2.437.597	100,0	2.324.676	100,0

* Статистика избора народних посланика одржаних 11. септембра 1927. Народна скупштина краљевине СХС, Београд 1928, XLVII; Ф. Чулиновић, *Документи*, 275.

Табела 3.

ИЗБОРИ ЗА НАРОДНУ СКУПШТИНУ 8. НОВЕМБРА 1931. ГОД.*

Red. broj	Banovina	Broj upisanih glasača	Broj glasanih	% učešća glasača	Broj kandidata	Broj izabranih poslanika	Od izabranih bili su ranije narodni poslanici
1.	Dravska	289.392	150.778	52,11	56	25	4
2.	Drinska	368.654	289.912	78,64	88	37	7
3.	Dunavska	645.568	460.460	71,33	111	51	22
4.	Moravska	364.280	290.129	79,64	65	32	14
5.	Primorska	239.539	82.417	34,41	38	20	8
6.	Savska	719.551	392.499	54,55	127	60	18
7.	Vardarska	387.245	279.327	72,13	85	37	13
8.	Vrbaska	258.081	165.935	64,30	53	20	4
9.	Zetska	221.495	174.614	78,83	52	20	5
10.	Beograd	66.541	38.324	57,59	3	3	3
	Ukupno	3.560.278	2.324.395	65,29	678	305	98 ^a

* Статистички годишњак 1934/35, стр. 436-7.

Табела 4.

ИЗАБРАНИ НАРОДНИ ПОСЛАНИЦИ ЗА НАРОДНУ СКУПШТИНУ 5. МАЈА 1935.*

Red. br.	Изабрани народни посланици били су по занимању	В а н о в и н а													Svrga	Od 100 zani- manja	
		Drav- ska	Sav- ska	Vbda- ska	Primor- ska	Drim- ska	Zet- ska	Dunav- ska	Morav- ska	Vardar- ska	U. G. Beo- grad	Nostoci lista	Svrga				
1.	Zemljoradnici, ekonomi i posjednici	3	19	7	4	10	5	9	6	4						67	18,1
2.	Velikoposjednici i rentijeri	1				1	2	2	2	2						6	1,6
3.	Trgovci	2	2	4	3	7	5	2	6	8	1					40	10,8
4.	Industrijalci	2			1	2	2	2	2	4						13	3,5
5.	Zanatlije		1								1					2	0,5
6.	Hoteljeri i kafanari	2	1						1							4	1,1
7.	Geometri i gradevinari	1	1	1	5					1						2	0,5
8.	Inženjeri	1	3			1		1		1						10	2,7
9.	Apotekari	1								1						4	1,1
10.	Ljekari privatni	1	1	1	2	1		4	2	1						15	4,0
11.	Veterinari		1													1	0,3
12.	Privatni činovnici	2	3		1	3		3	1	2						16	4,3
13.	Novinari i publiciste		6		1	1	1	2	2							13	3,5
14.	Advokati, javni bilježnici i pripravnici	5	22	2	6	4	4	16	7	2						69	16,6
15.	Sudije	1	1			1	1									4	1,1
16.	Članovi Državnog savjeta i Glavne kontrole							2		1						3	0,8
17.	Profesori visokih škola		1					1			1					3	0,8
18.	Profesori srednjih škola		5				3	2	1	2						13	3,5
19.	Učitelji	2		1		4	4		3	4						18	4,9†
20.	Svećenici		4	3	1	3	1	2	2	1	1					18	4,9
21.	Oficiri			1					1	3						5	1,4
22.	Ljekari činovnici		1	1		1			3	1						8	2,2
23.	Inženjeri činovnici							1		1						2	0,5
24.	Diplomatski činovnici	1	1				1			1						5	1,4
25.	Ostali upravni činovnici	2	2	2		3	3	1	4	5	1					23	6,2
26.	Samoupravni činovnici	1	1	2				1								5	1,4
27.	Ostala zanimanja	1														1	0,3
	Ukupno	29	75	25	24	39	33	52	41	45	5	2	370	100,0			

* Ф. Чулиновић, Југославија између два рата, II, 94.

Табела 5.

ИЗБОРИ ЗА НАРОДНУ СКУПШТИНУ*

Бановине	Број гласача	Поједине земалјске листе добиле су гласова						Број кандидата по земалјским листама				Поједине земалјске листе добиле су посланика					
		Др. Милан Стојадновић		Димитрије Љотић		Др. Влашко Маџек		Број	%	Др. Милан Стојадновић	Димитрије Љотић	Др. Влашко Маџек	Укупно	Др. Милан Стојадновић	Димитрије Љотић	Др. Влашко Маџек	Укупно
		Број	%	Број	%	Број	%										
Г а	320.361	170.237	78,60	1.127	0,52	45.226	20,88	34	29	78	141	29	—	—	—	29	
Др ска	427.677	193.059	57,91	3.762	1,12	138.370	41,27	87	39	141	267	34	—	—	5	39	
Д навска	713.593	373.070	71,96	17.573	3,34	129.944	24,96	135	53	160	349	49	—	—	4	53	
р авска	428.630	247.243	76,66	817	0,25	78.718	24,09	84	41	114	239	40	—	—	1	41	
и орска	270.321	213.630	79,03	42.834	2,427	168.349	78,80	43	24	67	134	14	—	—	10	24	
авска	816.967	457.294	80,45	112.386	17,10	542.761	82,57	118	76	124	318	45	—	—	31	76	
ар арска	451.831	303.457	87,16	228.095	75,17	75.232	24,79	110	45	125	280	42	—	—	3	45	
Врaska	295.063	213.184	72,25	108.068	50,69	103.911	48,74	59	26	94	179	20	—	—	6	26	
ска	265.071	200.742	75,74	1.047	0,52	70.541	35,14	70	33	100	203	27	—	—	6	33	
со рад	90.806	51.618	56,84	39.597	78,71	11.522	22,32	5	5	10	20	5	—	—	—	5	
Укупно	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Купно	4.080.266	3.039.041	74,48	1.643.783	54,09	1.364.524	44,90	745	371	1.013	2.129	306	—	—	67	373	

* Ф. Чулиновић, И ДЈ., II, 133.

Prof. Dr. Zoran Lakić

DISINTEGRATION OR POUNDING OF YUGOSLAVIA

S u m m a r y

Latent struggle against Yugoslavia has been waged as of its creation in 1918. Those subjects have been both external and internal. They have always relied on each others. Yugoslavia had, perhaps, to change so frequently its name because of them, but it has been continuing to live, always adjusting to the new conditions. Only from that fact, that it has been surviving, regardless of the resistance – it may be assumed, and even concluded that it has been a full shot in implementation of wishes of its peoples.

That struggle was latent at first, but later it became public. Most frequently – both latent and public. Veiled and unveiled. Secret and public fighters against it, from the country and out of it integrated against it. Their thesis is that present Yugoslavia does not have *raison d'etre*, because it is always on harm of second federal unit: if it is equal – that harms Serbia, as bigger federal unit, if it is not equal, that, certainly, harms Montenegro. So, in both cases, Yugoslavia does not have even the possibility to exist, let alone some more perspective future.

The facts do not help here, therefore it is useless to remind on them. Nevertheless, we will say that it was forecasted that uniting of nations in 1918 had to be preceded by uniting of religions. *Ad calendas grecas*. Because, for thousand of years uniting of religions has been waited for.

Than there were talks that the Serbs and the Croats, as pillars of future joint state, would rather exterminate each others, then unite. Fortunately, that did not come true, either. Just opposite. They have lived in joint state for almost one century. And, as neighbours they live in Croatia and Serbia for ages. Indeed, at times with highly expressed mutual hostility. That story, among others, have denied mixed marriages between each others. In a study tackling this issue, there are exact data on mixed marriages of all peoples and all minorities in Yugoslavia. They called themselves Yugoslavs and during the seventies there were more than 2,000,000 of them, but they did not have any rights on those grounds. I might quote a number of similar facts, but some do not hear, some others do not know. They are in the way in secret descent on Yugoslavia.

Also, when talking about the foreign factor, I believe the same rule to apply. Vatican, what is well known, was the last to recognise uniting of Yugoslavia in 1918, but among the first to recognise the secession of Yugoslav former republics. In secret circular letter of Croatian People's Movement dated 23 July 1939 disintegration of Yugoslavia is energetically demanded, with statement that "we are greatly helped by the Catholic church on one and the international communism on the other hand". It is a public secret that Roosevelt was against the renewal of

Yugoslavia, which was destroyed by Hitler in 1941, with a threatening statement that this country had committed suicide and that it did not exist any longer.

Also in more recent history the external factor has worked for a long time on pounding of Yugoslavia. German historians say frankly that "West agreed on disintegration of Yugoslavia", and Germany was taking a lead in that respect".

German chancellor until recently, Helmut Kohl declares, in time of the most severe escalation of Yugoslav crisis: "As long as I exist, as long as I am the chancellor, I will never permit Germany to lead the politics of disintegration of Yugoslavia. Be assured in it and you may always rely on me". To repeat – together with Vatican it was exactly Helmut Kohl who recognised first the secession of former Yugoslav republics – Croatia and Slovenia. When all this is known the question arises why do we need to exert our minds as to if Yugoslavia was a conspiracy or a failure – when it is known that people want it, as I fully explained in my report.

